

วิเคราะห์คติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในปราสาทศิขรภูมิ* BUDDHIST BELIEFS IN SIKHORAPHUM CASTLE

พระปลัดสมหมาย สุรพลโย (ใจงาม), พระครูศรีปัญญาวิกรม
PhrapaladSommai Suraphanyo (Jaingam), Phrakhru Sripanyavikrom
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand
Corresponding Author, E-mail: phrasommai2407@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบ ความหมาย พัฒนาการ และคติการสร้างปราสาทขอม ตลอดจนวิเคราะห์คติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในปราสาทศิขรภูมิ ซึ่งสะท้อนอิทธิพลของพระพุทธศาสนา ในการหล่อหลอมเทวาลัยเดิม ในลัทธิไศวนิกายให้กลายเป็นพุทธสถาน ผลการศึกษาพบว่า ปราสาทขอมมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมเฉพาะ แบ่งได้เป็น 3 ประเภท ได้แก่ เทวาลัย ธรรมศาลา และโอโรคยาศาล ซึ่งมีความหมายทางศาสนาอย่างลึกซึ้ง ใช้ประกอบพิธีกรรมในศาสนาฮินดู ต่อมาได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศานานิกายมหายานและเถรวาท ปราสาทศิขรภูมิเป็นโบราณสถานศิลปะขอม สร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 17 ในลัทธิไศวนิกาย และได้รับการบูรณะในสมัยอาณาจักรล้านช้าง ราวพุทธศตวรรษที่ 22 จนมีลักษณะสถาปัตยกรรมแบบล้านช้าง นอกจากนี้ ยังพบฐานพระพุทธรูปภายในปราสาทประธานและปราสาทบริวาร รวมถึงศิลาจารึกที่กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางศาสนา อันเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่สะท้อนคติความเชื่อในพระพุทธศาสนา ได้แก่ 1) การบูรณะจากเทวาลัยเป็นพุทธสถาน 2) การสร้างฐานพระพุทธรูป 3) ศิลาจารึกการบูรณะปราสาท และ 4) การจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาในบริเวณปราสาท ทั้งหมดนี้แสดงถึงบทบาทของพระพุทธศาสนา ในการหล่อหลอมความเชื่อและวัฒนธรรมของผู้คนในท้องถิ่น รวมถึงลักษณะของปราสาทศิขรภูมิในยุคที่อาณาจักรล้านช้างมีอิทธิพลในพื้นที่อีสานใต้ ปัจจุบันยังมีการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง เช่น ตักบาตรประจำสัปดาห์ การส่งเสริมวันสำคัญทางศาสนา และงานประเพณีลอยกระทง ซึ่งสะท้อนบทบาทของปราสาทศิขรภูมิ ในฐานะศูนย์กลางวัฒนธรรมพระพุทธศาสนาในระดับท้องถิ่น โดยเฉพาะในอำเภอสิขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ที่ประชาชนยังคงรักษาศรัทธาและยึดมั่นในหลักธรรมคำสอนอย่างมั่นคง

คำสำคัญ: ความเชื่อ, พระพุทธศาสนา, ปราสาทศิขรภูมิ

Abstract

This academic article aims to study the forms, meanings, development, and religious concepts underlying the construction of Khmer temples, as well as to analyze Buddhist beliefs manifested in the Sikhoraphum Sanctuary. The study highlights the influence of Buddhism in transforming former Saivite religious structures into Buddhist sites. The findings reveal that Khmer temples exhibit distinct architectural characteristics and can be classified into three main types: Hindu sanctuaries (Devasthana), Dharma halls (Dhammasala), and healing sanctuaries (Arogyasala). These structures served as venues for Hindu rituals and later absorbed influences from Mahayana and Theravāda Buddhism. Sikhoraphum Sanctuary, a Khmer-style religious monument, was originally constructed around the 17th Buddhist century in the Saivite tradition and later underwent restoration during the Lan Xang Kingdom in the 22nd Buddhist century. This restoration introduced Lan Xang architectural features, especially visible in the southern prang. Additional evidence of Buddhist influence includes bases of Buddha images within the principal and subsidiary towers, as well as stone inscriptions documenting religious transformations. These serve as tangible evidence reflecting Buddhist beliefs, specifically: (1) the renovation of Hindu sanctuaries into Buddhist ones, (2) the construction of Buddha image bases, (3) inscriptions detailing temple restorations, and (4) the organization of Buddhist activities within the sanctuary grounds. Such evidence underscores the role of Buddhism in shaping local belief systems and cultural expressions, particularly during the period of Lan Xang's influence in the lower Northeastern region of Thailand. At present, the sanctuary continues to function as a center for Buddhist cultural activities, including weekly almsgiving, the promotion of important Buddhist holidays such as Māgha Pūjā Day, and traditional festivals like Loy Krathong. These practices affirm the continued significance of Sikhoraphum Sanctuary as a local hub for Buddhist culture, especially in Sikhoraphum District, Surin Province, where the community remains deeply rooted in Buddhist faith and teachings.

Keywords: Beliefs, Buddhism, Sikhoraphum Castle

บทนำ

คติความเชื่อทางศาสนา โดยเฉพาะศาสนาฮินดู เป็นที่มาสำคัญของการสร้างปราสาทขอม ซึ่งมีนิกายหลักที่ส่งอิทธิพล 2 นิกาย คือ ไศวนิกายและไวษณพนิกาย นอกจากนี้ ปราสาทบางแห่งยังสร้างขึ้นตามคติพระพุทธรูปศาสนาด้วย ไศวนิกายนับถือพระศิวะเป็นเทพสูงสุด มีคตินี้เรียกว่า “ลัทธิเจ้าภูเขา” จึงนิยมสร้างศาสนสถานบนที่สูงเปรียบเสมือนเขาพระสุเมรุ ศูนย์กลางแห่งจักรวาล ส่วนไวษณพนิกายนับถือพระวิษณุ (พระนารายณ์) เป็นเทพเจ้าสูงสุด ปราสาทขอมส่วนใหญ่สร้างขึ้นในลัทธิไศวนิกาย มีเพียงยุคสมัยนครวัดที่โดดเด่นด้านไวษณพนิกาย อย่างไรก็ตาม การก่อสร้างที่ยาวนานข้ามยุคสมัย ทำให้ศิลปะและรูปเคารพมีการผสมผสานความเชื่อของทั้งสองนิกายเข้าด้วยกัน เช่น การสร้าง “เทวรูปพระหริหระ” ซึ่งรวมพระศิวะและพระวิษณุไว้ในองค์เดียวกัน (ชะเอม แก้วคล้าย, 2528)

ปราสาทศิขรภูมิ (ปราสาทระแงง) ตั้งอยู่ที่ตำบลระแงง อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ เป็นปราสาทที่ค่อนข้างสมบูรณ์แต่มีขนาดเล็ก ตั้งอยู่บนพื้นที่ราบกลางเมืองโบราณบ้านปราสาท โดยมีบารายขนาดใหญ่อยู่ทางตะวันออกไม่ไกลจากปราสาทนัก สันนิษฐานว่า สร้างราวพุทธศตวรรษที่ 17 เป็นเทวาลัยในลัทธิไศวนิกาย และในพุทธศตวรรษที่ 22 มีการบูรณะเพิ่มเติมที่องค์ปราสาทแถวหลังฝั่งทิศใต้ เป็นแบบศิลปะล้านช้าง และยังมีจารึกอักษรธรรมปรากฏอยู่ ณ ปราสาทหลังนี้ มีปราสาท 5 องค์บนฐานเดียวกันที่ยกพื้นสูง มีสระน้ำล้อม 3 ด้าน โดยมีปราสาทองค์กลางเป็นปราสาทประธาน มีปราสาทบริวารล้อมรอบอยู่ที่มุมทั้ง 4 สร้างบนฐานเดียวกัน ก่อด้วยหินทรายและศิลาแลง ปราสาทหันหน้าไปทางทิศตะวันออก เป็นปราสาทก่ออิฐไม่สอปูน ตั้งอยู่บนฐานศิลาแลงเดียวกัน โดยตัวฐานก่อด้วยศิลาแลง องค์ปราสาทไม่มีมุข มีบันไดทางขึ้นและประตูทางเข้าเพียงด้านเดียว ทับหลังเป็นภาพพระศิวนาฏราชสืบทรงพ้อนร่าอยู่เหนือเกียรติมุข ภายใต้วงโค้งลายท่อนมาลัย ส่วนปราสาทบริวารพบทับหลัง 2 ชั้น เป็นภาพเล่าเรื่องกฤษณะวาทารทั้งสองชั้น ชั้นหนึ่งเป็นภาพพระกฤษณะฆ่าช้างและคชสีห์ ส่วนอีกชั้นหนึ่งเป็นภาพพระกฤษณะฆ่าคชสีห์ (กรมศิลปากร, 2550)

อาณาจักรล้านช้างได้เคลื่อนตัวเข้ามายังอีสานใต้ และคำสั่งให้ปรับแต่งปราสาทเขมรเมื่อ 500-600 ปีที่แล้ว เป็นสิ่งที่ยืนยันได้ว่า พระพุทธศาสนาแบบล้านช้าง มีอิทธิพลต่อปราสาทขอมในสมัยนั้นอย่างมาก เชื่อว่าปราสาทศิขรภูมิในสมัยที่สร้างเสร็จใหม่ ไม่ได้มีรูปทรงแบบนี้ น่าจะเป็นสถาปัตยกรรมในศิลปะเขมรทั้งหมด เหมือนที่ปราสาทเขาพนมรุ้งหรือปราสาทพิมาย โดยพิจารณาจากร่องรอยต่อเติมยอดปราสาท ด้านหลังทิศใต้ของกลุ่มปราสาทให้มีลักษณะเป็นพระธาตุแบบล้านช้าง มีนักวิชาการสันนิษฐานว่า เป็นฝีมือของชาวลาวที่อพยพเข้ามายังอีสานใต้ ในราวพุทธศตวรรษที่ 20-22 ในสมัยโบราณการปรับแต่งศาสนสถานมีกระบวนการ การขุดลบบภาพสลัก หุบทิ้ง สร้างทับของเดิม ตลอดจนรื้อบางส่วนก็มี โบราณสถานฮินดูหลายแห่งในอีสานใต้ ถูกดัดแปลงให้เป็นพระพุทธรูปแบบมหายานและเถรวาท เช่น ปราสาทพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ ปราสาทบ้านปราสาท จังหวัดศรีสะเกษ และปราสาทวัดสระกำแพงใหญ่ จังหวัดศรีสะเกษ เป็นต้น (สุภัทรดิศ ดิศกุล, 2534)

จากข้อมูลที่กำลังกล่าวมาข้างต้นนั้น มีความเกี่ยวข้องกับการศึกษาเรื่อง “วิเคราะห์คติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในปราสาทศิขรภูมิ” จึงเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้ศึกษา มีความสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับ รูปแบบ ความหมาย พัฒนาการ คติการสร้างปราสาทขอม และคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาของพุทธศาสนิกชนในเขตอำเภอศิขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ที่มีต่อปราสาทศิขรภูมิ อันจะเป็นประโยชน์สำหรับผู้สนใจต่อไป

รูปแบบ ความหมาย และพัฒนาการ คติการสร้างปราสาทขอม

ในการศึกษาเรื่อง “รูปแบบ ความหมาย พัฒนาการ และคติการสร้างปราสาทขอม” มีแนวคิดที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. ปราสาทขอม

ในการศึกษาเกี่ยวกับปราสาทขอม มีรายละเอียดดังนี้

1.1 รูปแบบ ปราสาทขอมแบ่งออกได้ 3 ประเภท คือ (1) เทวาลัย (2) ธรรมศาลา (3) อโรคยาศาล (จารุวรรณ พึ่งเทียร, 2555) ดังนี้

1) เทวาลัย (เทวสถาน) คือ อาคารทรงปราสาทที่ใช้เป็นศาสนสถานในวัฒนธรรมขอมนั้นมีที่มาจากอินเดีย กล่าวคือ ชาวอินเดียได้สร้างปราสาทขึ้น เพื่อประดิษฐานรูปเคารพทางศาสนา เรียกว่า “เทวาลัย” โดยสร้างเป็นอาคารที่มีหลังคาซ้อนขึ้นไปหลายชั้น แต่ละชั้นมีการประดับอาคารจำลองสามารถแยกออกเป็น 2 สายวัฒนธรรม ได้แก่ สายอินเดียภาคเหนือ เรียกว่า “ทรงศิขร” (สิขะ-ระ) คือ ปราสาทที่มีหลังคารูปโค้งสูง ส่วนในสายอินเดียภาคใต้ เรียกว่า “ทรงวิมาน” คือ ปราสาทที่มีหลังคาซ้อนเป็นชั้น ๆ แต่ละชั้นมักประดับอาคาร จำลองจากรูปแบบของปราสาทขอม ในระยะแรกเชื่อกันว่าได้รับอิทธิพลของทรงศิขรจากสายอินเดียภาคเหนือ ส่วนทรงวิมานนั้นได้รับอิทธิพลมาอย่างศิลปะชวา ต่อมาภายหลังช่างขอมได้นำเอารูปแบบทั้ง 2 สายวัฒนธรรม มาผสมผสานกัน จนกลายเป็นรูปแบบเฉพาะของตัวเองขึ้น (โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนโดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2550)

ภาพที่ 1 ปราสาทตาเมือนธม (เทวาลัย ศาสนาพราหมณ์ฮินดู) จังหวัดสุรินทร์
(ที่มา: <https://seaarts.sac.or.th/artwork/413>)

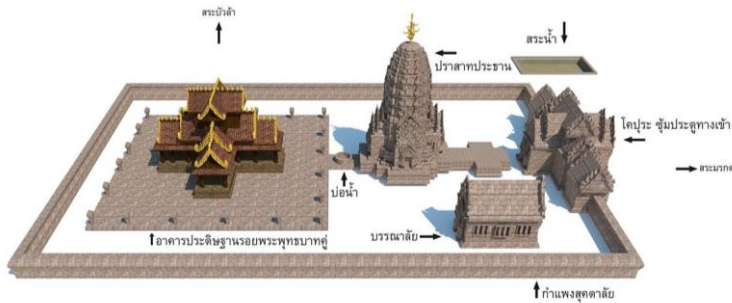

2) **ธรรมศาลา (ที่พักคนเดินทาง หรือ บ้านมีไฟ)** จากหลักฐานทางด้านจารึกทั้งที่พบในประเทศไทยและดินแดนประเทศไทย ข้อความตอนหนึ่งในจารึกปราสาทพระขรรค์ในประเทศไทย กัมพูชา กล่าวว่า “พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ได้ทรงสร้างพระชัยพุทธมหานาถอันเป็นพระพุทธรูปฉลองพระองค์ไปไว้ในพระวิหาร ที่อยู่ในดินแดนของพระองค์จำนวน 23 แห่ง” ซึ่งวิหารเหล่านี้ นักวิชาการเชื่อว่า บางแห่งน่าจะตั้งอยู่ในภาคกลางของประเทศไทย เพราะเหตุว่าร่องรอยของชื่อและหลักฐานทางด้านโบราณสถาน สอดคล้องกับข้อความในจารึก หรือข้อความจากจารึกที่กล่าวถึงการสร้าง “ที่พักพร้อมไฟ” ซึ่งเรียกกันภายหลังว่า “ธรรมศาลา” จำนวน 17 แห่ง บนเส้นทางจากเมืองพระนครหลวงไปยังเมืองวิมาย (พิมาย)” จังหวัดนครราชสีมา ที่เรียกว่า “ราชมรรคา” ก็ได้มีการค้นพบธรรมศาลาตามเส้นทางที่ระบุไว้ในจารึกแล้วบางแห่งในประเทศไทย (สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, 2550)

ภาพที่ 2 ปราสาทตาเมือน (ธรรมศาลา พระพุทธศาสนาหายาน) จังหวัดสุรินทร์
(ที่มา: <https://th.wikipedia.org/wiki>)

3) **อโรคยาศาล (โรงพยาบาล)** จากจารึกปราสาทตาพรหม ยังได้กล่าวถึง “อโรคยาศาล” ที่พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 โปรดให้สร้างขึ้นเพื่อบำบัดรักษาผู้ป่วย ซึ่งมีเนื้อความทำนองเดียวกันกับความในจารึกที่มีอายุในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ที่ค้นพบในประเทศไทย เช่น จารึกเมืองพิมาย พบที่บริเวณเมืองพิมาย จังหวัดนครราชสีมา จารึกด่านประคำ พบที่อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ จารึกปราสาท พบที่อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ จารึกปราสาทตาเมือนโต๊ด พบที่ปราสาทตาเมือนโต๊ด อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ จารึกสุรินทร์ 2 พบที่ปราสาทจอมพระ อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์ และจารึกภูแก้ว พบที่ภูแก้ว อำเภอเมืองขอนแก่น ขอนแก่น เป็นต้น (สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, 2550)

ภาพที่ 3 แผนผัง ปราสาทอโรยศาล

(ที่มา https://www.matichon.co.th/weekly/column/article_159625)

ภาพที่ 4 ปราสาทตาเมือนไต้ (อโรยศาล พระพุทธศาสนาหายาน) จังหวัดสุรินทร์
(ที่มา: <https://archaeology.sac.or.th/archaeology/743>)

1.2 ความหมายของปราสาทขอม

คำว่า “ปราสาท” (Prasada) มาจากรากศัพท์ภาษาสันสกฤต หมายถึง อาคารที่มีส่วนกลางเป็นห้องเรียกว่า “ห้องครรภคฤหะ” หรือ “เรือนธาตุ” และมีหลังคาเป็นชั้นซ้อนกันหลายชั้นเรียกว่า “เรือนชั้น” หลังคาแต่ละชั้นนั้น เป็นการย่อส่วนของปราสาท โดยนำมาซ้อนกันในรูปของสัญลักษณ์แทนความหมายของเรือนฐานันดรสูง อันเป็นที่สถิตของเหล่าเทพเทวดา

ดังนั้น ปราสาท จึงหมายถึง อาคารที่เป็นศาสนสถาน เพื่อประดิษฐานรูปเคารพ และการทำพิธีกรรมทางศาสนา ไม่ใช่พระราชมณเฑียร อันเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ ด้วยเหตุนี้ จึงมีความแตกต่างในเรื่องของวัสดุ กล่าวคือ ปราสาทที่เป็นศาสนสถานนั้น สร้างด้วยวัสดุที่มั่นคงแข็งแรงประเภทอิฐหรือหิน (โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนโดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2550)

คำว่า “ขอม” หมายถึง ชาวเขมรโบราณ ซึ่งสำหรับคำว่า “ขอม” นั้น ไม่เคยปรากฏในจารึกที่พบในประเทศไทยแต่ได้ปรากฏอยู่ในจารึกและพระราชพงศาวดารรวมทั้งตำนาน ซึ่งค้นพบในประเทศไทยเท่านั้น เช่น จารึกวัดศรีชุมสมัยสุโขทัย และในพงศาวดารฉบับต่าง ๆ ในสมัยอยุธยาได้กล่าวถึงคำว่า “ขอม” หลายครั้ง นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาทางภาษาศาสตร์ได้พบว่า คำว่า “ขอม” นั้นน่าจะกลายมาจากคำว่า “กรอม” เพราะพยัญชนะ “กร” นั้น สามารถแผลงเป็น “ข” ได้ง่าย คำว่า กรอมนี้ อาจจะกร่อนมาจากคำว่า “ขแมร์กรอม” ซึ่งหมายถึง เขมรต่ำ เมื่อตัดพยัญชนะตัว “กร” ออกแล้วเติม “ข” ก็จะได้กลายเป็น “ขอม” (สุภัทรรติศ ดิศกุล, 2534)

“ปราสาทขอม” หมายถึง อาคารทรงปราสาทที่สร้างขึ้นในวัฒนธรรมขอม (เขมรโบราณ) เพื่อใช้เป็นศาสนสถานในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ทั้งในศาสนาฮินดูและพระพุทธศาสนานิกายมหายาน

ส่วนคำว่า “ปราสาทขอมในประเทศไทย” นั้น หมายถึง อาคารทรงปราสาทในวัฒนธรรมขอมที่พบในดินแดนไทยในปัจจุบัน ซึ่งดินแดนเหล่านี้ ครั้งหนึ่งเคยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรขอม รวมทั้งบางส่วนได้มีการรับอิทธิพลทางศาสนาและงานศิลปกรรมขอมมาสร้างโดยคนในท้องถิ่น

สรุปได้ว่า ปราสาทขอม หมายถึง อาคารทรงปราสาทที่สร้างขึ้นในวัฒนธรรมขอม เพื่อใช้เป็นศาสนสถานในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ทั้งในศาสนาฮินดูและพระพุทธศาสนานิกายมหายาน มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ฮินดู คติเทวราชาของขอม สร้างขึ้นตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 โดยอาณาจักรขอม ในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 2 เป็นต้นมาจนถึงสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ปราสาทขอมพบมากในประเทศไทยเขตอีสานใต้ ศรีสะเกษ นครราชสีมา บุรีรัมย์ และสุรินทร์ เป็นต้น

1.3 พัฒนาการของปราสาทขอม

ปราสาทขอม มีต้นกำเนิดความเป็นมาจากประเทศกัมพูชา เริ่มต้นจากตำนานความเป็นมาของคำว่า “ขอม” นั้น ไทยรู้จักอาณาจักรกัมพูชาในชื่อ “ขอม” มาแต่สมัยโบราณ วัฒนธรรมขอมเป็นต้นแบบของวัฒนธรรมไทยหลายประการ นับตั้งแต่ภาษาเขียนหรือตัวอักษร คนไทยให้การเคารพว่าเป็นภาษาของครู ภาษาที่ใช้ในราชการ ตลอดจนคำราชาศัพท์และภาษาไทยทั่วไป มีพัฒนาการมารากรากฐานร่วมกับภาษาขอม ระบบการปกครองที่ใช้ในประเทศไทย ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มาจากระบบการปกครองที่ขอมปรับปรุงขึ้นจากต้นเค้าของอินเดีย สถาปัตยกรรมส่วนหนึ่งของไทยได้มาจากแนวคิดและปรัชญาขอมโบราณ นอกไปจากนั้น เรื่องราวที่เล่ากัน เช่น พระร่วงเชื่อกันว่าเป็นต้นราชวงศ์สุโขทัย ระบบขอมเป็นนายในแผ่นดินมาก่อน ซึ่งจะเชื่อกันหรือไม่ก็ตาม ศิลปวัฒนธรรมของไทยรับอิทธิพลศิลปวัฒนธรรมขอมโบราณ และที่สำคัญที่สุด มรดกศิลปวัฒนธรรมไทยปัจจุบันนี้ ส่วนหนึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมขอมในอดีต มีอยู่มากมายโดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (อุดม เขยกิจวงศ์, 2552)

ปราสาทขอม มีความเป็นมาอันยาวนาน โดยมีอดีตที่รุ่งเรืองจากอาณาจักรเขมรโบราณหรือที่นิยมเรียกว่า “ขอม” (มาจากคำว่า ขแมร์กรอม แปลว่า เขมรต่ำ หรือ เขมรล่าง) รุ่งเรืองสืบต่อมาจาก

อาณาจักรฟูนันและเจนละ (เจนละ) ซึ่งได้รับอิทธิพลทางศาสนาและปรัชญาจากอินเดียอย่างต่อเนื่อง การสร้างปราสาทหินมีความสัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ฮินดู คติเทวราชาของขอม รวมทั้งความเชื่อเรื่องจักรวาลในคติอินเดีย นักประวัติศาสตร์ศิลปะกำหนดอายุหรือยุคสมัยของปราสาทขอมโดยพิจารณาจากลวดลายบนทับหลัง ซึ่งแบ่งเป็น 3 ยุค คือ (สุภัทรดิศ ดิศกุล, 2534)

1) สมัยก่อนเมืองพระนคร (Pre-Angkorian period) คริสต์ศตวรรษที่ 6-9 ช่วงระยะเวลาตั้งแต่อาณาจักรฟูนัน จนถึงอาณาจักรเจนละ ก่อนสถาปนาเมืองยโสธรปุระ หรือ “เมืองพระนคร” หรือ “อังกอร์ (Angkor)” เป็นราชธานี แบ่งเป็น 5 สมัย ได้แก่ (1) ศิลปะแบบพนมดา (Phnom Da Style) ประมาณ ค.ศ. 547-607 (2) ศิลปะแบบสมโบร์ไพรกุก (Sambor Prei Kuk Style 1) ประมาณ ค.ศ. 607-657 (3) ศิลปะแบบไพรกเมง (Prei Khmeng Style 2) ประมาณ ค.ศ. 642-707 (4) ศิลปะแบบกำแพงพระ (Kompong Preah Style) ประมาณ ค.ศ. 713-807 และ (5) ศิลปะแบบกุเลน (Kulen Style) ประมาณ ค.ศ. 827-877

2) สมัยเมืองพระนคร (Angkorian period) คริสต์ศตวรรษที่ 9-13 ช่วงระยะเวลาตั้งแต่เมืองพระนครเป็นราชธานี จนถึงสิ้นสุดการสร้างเมืองพระนครหลวง หรือ “นครธม” หรือ “อังกอร์ธม (Angkor Thom)” ในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 แบ่งเป็น 9 สมัย ได้แก่ (1) ศิลปะแบบพระโค (Prah Ko / Preah Ko Style 3) ค.ศ. 877-886 (2) ศิลปะแบบบาแค็ง (Bakheng Style) ค.ศ. 889-923 (3) ศิลปะแบบเกาะแกร์ (Koh Ker Style) ค.ศ. 921-944 (4) ศิลปะแบบแปรรูป (Pre Rup Style) ค.ศ. 944-968 (5) ศิลปะแบบบันทายสรี (Banteay Srei Style 4) ค.ศ. 967-1000 (6) ศิลปะแบบคลัง (Khleang Style 5) ค.ศ. 968-1010 (7) ศิลปะแบบบาปวน (Baphuon Style) ค.ศ. 1050-1080 (8) ศิลปะแบบนครวัด (Angkor Wat Style 6) ค.ศ. 1080-1175 และ (9) ศิลปะแบบบายอน (Bayon Style) ค.ศ. 1181-1243 (ปิยะแสง จันทรวงศ์ไพศาล, 2558)

3) ยุคหลังเมืองพระนคร (Post-Angkorian period) คติการสร้างศาสนสถานขนาดใหญ่ ดังเช่นปราสาทหินเริ่มเสื่อมไป ประกอบกับทรัพยากรสำคัญอย่างแรงงาน ไม่ได้มีขุดตั้งยุคก่อน

1.4 คติความเชื่อการสร้างปราสาทขอม

ในคติความเชื่อด้านศาสนาเป็นที่มาของคติการสร้างปราสาทขอม ซึ่งศาสนาฮินดูเป็นศาสนาใหญ่และเก่าแก่ที่สุดในโลก มีพัฒนาการด้านความเชื่อและพิธีกรรมมาอย่างยาวนาน ต่อมาศาสนาฮินดูแตกแขนงเป็นนิกายต่าง ๆ ที่สำคัญ ได้แก่ ไศวนิกายและไวษณพนิกาย อีกทั้งต่อมายังมีการสร้างปราสาทเพื่อเป็นศาสนสถานในพระพุทธศาสนาอีกด้วย โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1) ศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย (Shaivism) เป็นนิกายในศาสนาฮินดูที่ยกย่องพระศิวะเป็นเทพสูงสุด บางครั้งเรียกว่า “ลัทธิไศเลนทร์” หรือ “ลัทธิเจ้าภูเขา” เนื่องจากมีคติในการสร้างวิหารบูชาพระศิวะไว้ตามภูเขา ซึ่งเปรียบเสมือนเขาพระสุเมรุ อันเป็นที่ประทับของศิวเทพ และศูนย์กลางของจักรวาลตามคัมภีร์ปุราณะ พระศิวะทรงบังเกิดขึ้นเองภายหลังการทำลายล้างโลก โดยไม่เป็นโอรสหรือจุติจากเทพองค์ใด และยังทรงสร้างเทพอื่นขึ้นจากพระองค์เอง เช่น ใช้พระหัตถ์ลูบพระอุระให้เกิด

พระอุมาเทวี (พระชายา) และทรงสร้างพระพรหมและพระนารายณ์ด้วยการลูบพระหัตถ์ซ้ายและขวาตามลำดับ พระองค์ยังบันดาลให้เกิดแผ่นดินจากพระมังสะ และสร้างเขาพระสุเมรุจากจุฬามณีที่ปักลงบนแผ่นดิน พระศิวะทรงเป็นเทพแห่งการทำลายและการสับสน สัญลักษณ์แทนองค์ คือ “ศิวลึงค์” รูปอวัยวะเพศชาย วางบนฐาน “โยนี” แทนอวัยวะเพศหญิง แสดงถึงพลังแห่งการกำเนิดและความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งถือเป็นสัญลักษณ์ของพระศิวะและพระอุมา ศิวลึงค์มีหลายรูปแบบ เช่น “มุขลึงค์” ที่มีพระพักตร์สลักบนยอด หากมีพักตร์เดียวเรียกว่า “เอกามุขลึงค์” และหากมีสี่พักตร์เรียกว่า “จตุรมุขลึงค์” อีกทั้งยังมี “ตรีมูรติลึงค์” ซึ่งแบ่งเป็นสามส่วน คือ ฐานสี่เหลี่ยมแทนพระพรหม (พรหมภาค), ส่วนกลางแปดเหลี่ยมแทนพระวิษณุ (วิษณุภาค) และส่วนยอดกลมมนแทนพระอิศวร (รุทรภาค) การจัดวางดังกล่าวสะท้อนถึงสถานะสูงสุดของพระศิวะเหนือเทพองค์อื่นในตรีมูรติ

2) ศาสนาฮินดู ไชษณพิกาย (Vaishnavism) เป็นนิกายในศาสนาฮินดูที่ยกย่องพระวิษณุ หรือพระนารายณ์ เป็นเทพเจ้าสูงสุด โดยเชื่อว่า “ฤาษีนาถมุนี” เป็นผู้นำคนแรกของนิกายนี้ ตามความเชื่อ โลกถือกำเนิดจากพระวิษณุภายหลังยุคลี้กัลป์ เมื่อจักรวาลเหลือเพียงน้ำและความว่างเปล่า พระวิษณุบรรทมอยู่ในมหาสมุทรเหนือพญานาคพันเศียรนามว่า “เศษะนาคราช” ดอกบัวงอกจากพระนาภีซึ่งพระพรหมถือกำเนิดขึ้นเพื่อสร้างโลก พระวิษณุมีลักษณะสีกร กายสีน้ำเงินเข้ม สวมมงกุฏ ประทับเหนือบัลลังก์ ถือสังข์ จักร คทา และดอกบัว ทรงประดับรัตนกาสะตุกะที่พระสอ และมีศรีวัดสะบนพระอุระ พาหนะคือพญาครุฑ เนื่องจากประทับอยู่เหนือน้ำ จึงมีพระนามอีกว่า “นารายณ์” ส่วนคำว่า “วิษณุ” หมายถึง ผู้แทรกซึมอยู่ทั่วไป ลัทธินี้รุ่งเรืองในสมัยราชวงศ์คุปตะ (พุทธศตวรรษที่ 3-6) โดยมีหลักความเชื่อเรื่อง “อวตาร” คือการที่พระวิษณุเสด็จมายังโลกเพื่อช่วยเหลือมนุษย์ในยามยาก เชื่อว่าพระราม พระกฤษณะ หนุมาน และแม้แต่พระพุทธเจ้า เป็นอวตารของพระวิษณุ คำสอนเกี่ยวกับอวตารปรากฏในคัมภีร์ภควัทคีตา ซึ่งพระกฤษณะเผยตนว่าเป็นอวตารของพระเจ้า ในศิลปกรรมเขมรโบราณ ปราสาทหินส่วนใหญ่สร้างขึ้นตามลัทธิไศวนิกาย โดยเฉพาะก่อนยุคนครวัด อย่างไรก็ตาม ปราสาทยุคนครวัดเป็นของไวษณพิกาย และมักพบการผสมผสานศิลปกรรมระหว่างสองนิกาย เช่น เทวรูป “พระหริหระ” ที่รวมพระศิวะและพระวิษณุไว้ในองค์เดียวกัน โดยมีสองด้าน ด้านหนึ่งเป็นพระศิวะ อีกด้านเป็นพระวิษณุ (สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, 2550)

2. ข้อมูลทั่วไปของปราสาทศิขรภูมิ

ปราสาทศิขรภูมิ หรือที่รู้จักในชื่อ “ปราสาทระแงง” ตั้งอยู่ในตำบลระแงง อำเภอศิขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ห่างจากตัวอำเภอประมาณ 800 เมตร ตามเส้นทางสุรินทร์-ศิขรภูมิ และมีทางแยกเข้าสู่ปราสาทอีกประมาณ 1 กิโลเมตร (กิตติ วัฒนมะหาคม, 2540) ตัวปราสาทมีขนาดเล็กแต่ค่อนข้างสมบูรณ์ ตั้งอยู่บนพื้นที่ราบกลางเมืองโบราณบ้านปราสาท โดยมีบารายขนาดใหญ่อยู่ทางทิศตะวันออก ใกล้เคียง ปราสาทแห่งนี้ได้รับการยกย่องว่าเป็นหนึ่งในปราสาทหินที่งดงามที่สุดในจังหวัดสุรินทร์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พร้อมด้วยพระธิดาทั้งสาม (รวมถึงหม่อมเจ้าพูน

พิสมัย ดิศกุล) เคยเสด็จเยือนในช่วงเดือนมกราคม-กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2472 (ตรงกับ พ.ศ. 2473 ตามการนับปีปัจจุบัน) และต่อมาได้ถูกรวมอยู่ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์กลุ่มปราสาทตาเมือนและปราสาทศีขรภูมิ (สมมาตร ผลเกิด, 2529)

ภาพที่ 5 ปราสาทศีขรภูมิ (เทวาลัย) บ้านปราสาท ตำบลระแงง อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ (ที่มา <https://www.dasta.or.th/th/article/296>)

2.1 ประวัติ จากลักษณะทางศิลปกรรม สันนิษฐานว่าสร้างราวพุทธศตวรรษที่ 17 เป็นศาสนสถานในลัทธิไศวนิกาย และในพุทธศตวรรษที่ 22 มีการบูรณะเพิ่มเติมที่องค์ปราสาทแถวหลังฝั่งทิศใต้ เป็นแบบศิลปะล้านช้าง และยังมีจารึกอักษรธรรมปรากฏอยู่ ณ ปราสาทหลังนี้ ปี พ.ศ. 2531 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงนำอาจารย์ของนักเรียนโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ได้มาศึกษาที่โบราณสถานแห่งนี้ และได้มีการบูรณะปราสาทศีขรภูมิ ให้ดูงามเด่นเป็นสง่า น่าภาคภูมิใจแก่แขกบ้านแขกเมือง ที่มาเยือนเมืองปราสาทหินโบราณแห่งนี้ (พิศาล เค้ากล้า, 2568)

2.2 ลักษณะทางสถาปัตยกรรม ปราสาทศีขรภูมิมีลักษณะเป็นปรางค์ 5 องค์ สร้างด้วยหินทรายและศิลาแลง ตั้งบนฐานเดียวกันที่หันหน้าไปทางทิศตะวันออกและล้อมรอบด้วยคูน้ำ ปรางค์ประธานมีความสูงประมาณ 32 เมตร มีทับหลังสลักภาพ “พระศิวนาฏราช” 10 กร พร้อมด้วยเทพองค์ต่างๆ ซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็นทับหลังที่สมบูรณ์และงดงามที่สุดแห่งหนึ่งในไทย จุดเด่นอีกประการคือภาพสลักนางอัปสรที่เสากรอบประตู ซึ่งมีลักษณะคล้ายศิลปะนครวัดและไม่พบในปราสาทแห่งอื่นในไทย ลักษณะร่วมกันของปรางค์ทั้ง 5 องค์คือมีประตูทางเข้าเพียงด้านเดียวและไม่มีมุขยื่นออกมา โดยขึ้นส่วนประดับทำจากหินทราย ส่วนหน้าบันเป็นอิฐประดับปูนปั้น นอกจากนี้ยังพบทับหลังภาพกฤษณาอวตารจากปรางค์บริวาร ซึ่งปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย (กิตติวัฒน์มหาตม์, 2540)

วิเคราะห์คติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในปราสาทศีขรภูมิ

ในการศึกษา เรื่อง “วิเคราะห์คติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในปราสาทศีขรภูมิ” จากข้อมูลการศึกษา มีรายละเอียดดังนี้

1. การบูรณะจาก “เทวาลัย” เป็น “พุทธสถาน”

จากการลงพื้นที่สำรวจของผู้วิจัยพบว่า องค์ปรางค์ด้านทิศใต้ของปราสาทศิขรภูมิ มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมแตกต่างจากปรางค์อื่น จึงสันนิษฐานได้ว่า เดิมปราสาทแห่งนี้เคยเป็นเทวาลัยในศิลปะเขมร ก่อนจะถูกรื้อปรับเปลี่ยนเป็นพุทธสถานในช่วงปลายสมัยอยุธยาหรือต้นรัตนโกสินทร์ โดยมี การต่อเติมส่วนยอดให้คล้ายพระธาตุแบบล้านช้าง หลักฐานทางกายภาพและร่องรอยการตัดแปลง สะท้อนว่า โครงสร้างเดิมน่าจะเป็นศิลปะขอมทั้งหมดเช่นเดียวกับปราสาทเขาพนมรุ้งและปราสาทพิมาย ภายหลังมีการปรับเปลี่ยนโดยฝีมือของชาวลาวที่อพยพเข้ามาในพื้นที่อีสานใต้ช่วงพุทธศตวรรษที่ 20–22 ในอดีต การปรับเปลี่ยนศาสนสถานมักดำเนินการโดยการลบภาพสลัก ทับทิม สร้างทับ หรือรื้อ บางส่วน ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ การปรับปรุงปราสาทหินจากฮินดูเป็นพุทธสถาน ทั้งในรูปแบบมหายาน และเถรวาท เช่น ปราสาทพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ ปราสาทบ้านปราสาท และวัดสระกำแพงใหญ่ จังหวัด ศรีสะเกษ การที่อาณาจักรล้านช้างขยายอิทธิพลเข้ามายังอีสานใต้เมื่อราว 500–600 ปีก่อน และมีคำสั่ง ให้ตัดแปลงปราสาทเดิม จึงเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงถึงบทบาทของพระพุทธศาสนาแบบล้านช้างใน การหล่อหลอมศิลปกรรมและความเชื่อในภูมิภาคนี้ (พระปรัชญา ชยวฑูโฒ, 2566)

2. ร่องรอยการสร้างฐานพระพุทธรูป

ภายหลังอิทธิพลของอาณาจักรล้านช้างแผ่ขยายเข้าสู่พื้นที่อีสานใต้ ปราสาทศิขรภูมิได้มีการ บูรณะให้สอดคล้องกับคติทางพระพุทธศาสนา โดยหลักฐานสำคัญคือ ฐานพระพุทธรูปที่พบภายใน ปรางค์ประธาน และปรางค์บริวาร 2 องค์ ได้แก่ ด้านตะวันออกเฉียงใต้และด้านตะวันตกเฉียงใต้ การ ปรากฏของฐานพระพุทธรูปในปราสาทขอมโบราณ แสดงให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนบทบาทของศาสน สถานจากเดิมที่ใช้ในพิธีกรรมฮินดู มาเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา อันสะท้อนถึง ความศรัทธาของผู้คนในยุคนั้นที่น้อมนำคติพุทธศิลป์มาสืบสานผ่านการบูรณะศาสนสถาน จนปรากฏ ร่องรอยให้เห็นจนถึงปัจจุบัน (กิตติ วัฒนะมหาตม์, 2540)

3. ศิลาจารึกการบูรณะปราสาทศิขรภูมิ

จากการสำรวจพื้นที่ภายในบริเวณปราสาทศิขรภูมิ นอกจากพบหลักฐานดังกล่าวแล้ว ยังพบ ศิลาจารึกที่กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงศาสนสถานแห่งนี้ จากเทวสถานมาเป็นพุทธสถานบนกรอบประตู ทางเข้าปรางค์บริวารด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้อีกด้วย แต่เป็นที่น่าเสียดายที่จารึกดังกล่าวไม่ระบุศักราช ที่เปลี่ยนแปลงเอาไว้ อันเป็นหลักฐานสำคัญอีกประการที่แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาได้เข้ามา มี บทบาทในการดำรงชีวิตของประชาชนในเขตปราสาทด้วย เพราะว่าถ้าหากมีการจารึกไว้ ย่อมแสดงให้เห็น ว่าประชาชนมีคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน (สมมาตร ผลเกิด, 2529)

4. การจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาในปราสาทศิขรภูมิ

การจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาภายในปราสาทศิขรภูมิ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ยังคงมี อย่างต่อเนื่อง อันแสดงให้เห็นว่าประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตปราสาทศิขรภูมิ มีคติความเชื่อทาง พระพุทธศาสนา โดยมีกิจกรรมต่าง ๆ ดังนี้

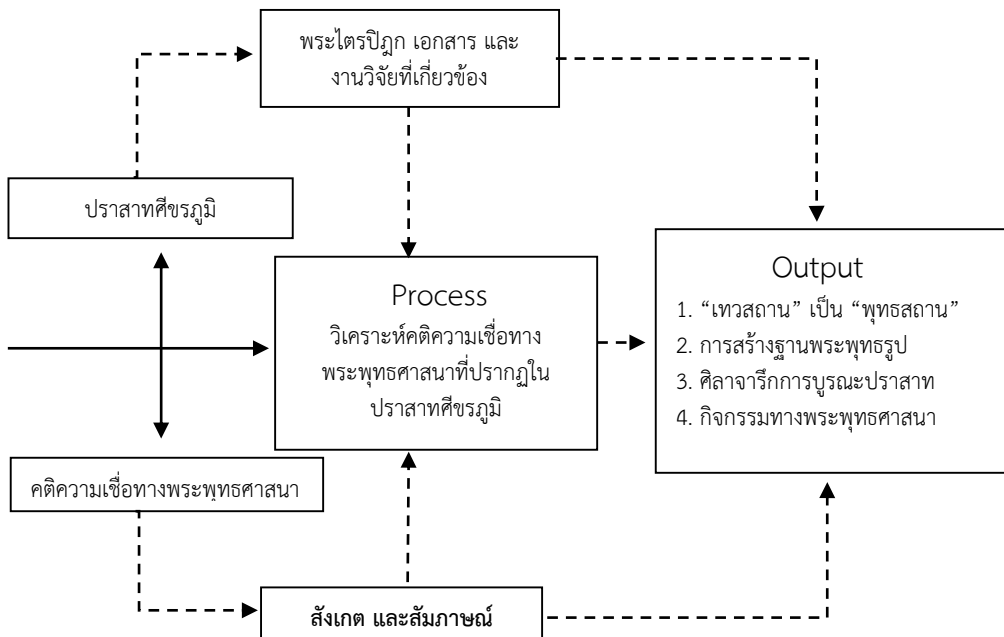

4.1 กิจกรรมสืบสานประเพณีไทย ร่วมใจตักบาตรหน้าปราสาทศิขรภูมิ สภาวัฒนธรรมอำเภอศิขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ได้จัดกิจกรรมทำบุญตักบาตรหน้าองค์ปราสาทศิขรภูมิ ในเช้าวันเสาร์ทุกสัปดาห์ เพื่อสืบสานประเพณีวัฒนธรรมอันดีงามของชาวไทย และทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา โดยมีพิธีเปิดงาน ณ บริเวณ หน้าองค์ปราสาทศิขรภูมิ โดยนายอำเภอศิขรภูมิเป็นประธานเปิดงาน มีหน่วยงานในจังหวัดสุรินทร์และอำเภอศิขรภูมิ เข้าร่วมงานในครั้งนี้ (กิตติ วัฒนะมหาตม์, 2540)

4.2 กิจกรรมสัปดาห์ส่งเสริมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา วันมาฆบูชา กิจกรรมสัปดาห์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาเนื่องในวันมาฆบูชา จัดขึ้นเป็นประจำทุกปีนับตั้งแต่ พ.ศ. 2554 โดยเป็นการบูรณาการความร่วมมือระหว่างคณะสงฆ์อำเภอศิขรภูมิ ภาครัฐ และชุมชน ภายในงานมีกิจกรรมหลากหลาย อาทิ พิธีกรรมทางศาสนา (การสวดมนต์หมู่, เวียนเทียน), การให้ความรู้ทางธรรม (บรรยาย, ตอบปัญหา) และการประกวดต่างๆ เพื่อส่งเสริมให้พุทธศาสนิกชน โดยเฉพาะเยาวชน นำหลักธรรมไปใช้ในชีวิต (ประณีต ชัยสุวรรณ, 2568)

4.3 กิจกรรมลอยกระทง งานฉลองปราสาทศิขรภูมิและงานประเพณีลอยกระทง จัดขึ้นบริเวณปราสาทศิขรภูมิ วันเสาร์-วันอาทิตย์สัปดาห์ที่สามของเดือนพฤศจิกายนของทุกปี ในงานมีการจัดแสดงแสงเสียง การจำลองวิถีชีวิตคนพื้นเมือง เขมร ลาว ส่วย การแสดงวัฒนธรรมพื้นบ้าน การจำหน่ายของที่ระลึก การประกวดนางนพมาศ การประกวดกระทงและขบวนแห่ (จิตาภา ชาญประโคน, 2568)

จากการ “วิเคราะห์ทัศนคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในปราสาทศิขรภูมิ” สามารถแสดงเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษา ดังนี้

สรุป

การศึกษาคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาในปราสาทศิขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ โดยการวิเคราะห์รูปแบบ ความหมาย พัฒนาการ และคติการสร้างปราสาทขอม ซึ่งมีรากฐานจากศาสนาฮินดูในลัทธิไศวนิกายและไวษณพนิกาย ปราสาทขอมแบ่งได้เป็น 3 ประเภท ได้แก่ เทวาลัย ธรรมศาลา และอโรคยาศาล โดยมีจุดมุ่งหมายทางศาสนาอย่างชัดเจน ปราสาทศิขรภูมิสร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 17 ตามคติศาสนาฮินดู ก่อนจะถูกดัดแปลงเป็นพุทธสถานในพุทธศตวรรษที่ 22 ภายใต้อิทธิพลของอาณาจักรล้านช้าง โดยมีหลักฐานคือฐานพระพุทธรูปและศิลาจารึก ปัจจุบัน ปราสาทยังคงเป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรมและความเชื่อของท้องถิ่น ผ่านการจัดกิจกรรมทางพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง เช่น การตักบาตรและงานประเพณีสำคัญต่างๆ ซึ่งสะท้อนศรัทธาที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะ

ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า “คติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาในปราสาทศิขรภูมิ” ทั้งในด้านการหล่อหลอมความรู้ ความเชื่อ ความศรัทธา และความสามัคคีในชุมชน ซึ่งส่งผลต่อการท่องเที่ยว เศรษฐกิจ และสังคมโดยรวม ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ รัฐบาล สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา และกรมศิลปากร ควรร่วมกันกำหนดนโยบายเพื่อส่งเสริมความร่วมมือระหว่าง บ้าน วัด และส่วนราชการ (บวร) เพื่อให้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชน การท่องเที่ยว และเศรษฐกิจท้องถิ่นได้อย่างยั่งยืน

2) ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

คติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาในปราสาทศิขรภูมิของชุมชนในปัจจุบันยังมีอยู่น้อยมาก หากผู้ที่ต้องการศึกษาต่อเนื่องจากเรื่องนี้ ควรทำการศึกษาเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคที่เป็นข้อจำกัด ช่วยเหลือพัฒนาการให้ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับปราสาทให้มีศักยภาพต่อไป

3) ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาคั้งต่อไป

ในการศึกษาวิเคราะห์ครั้งนี้ ผู้ศึกษามุ่งศึกษา “วิเคราะห์คติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในปราสาทศิขรภูมิ” มีประเด็นที่เกี่ยวข้องที่น่าสนใจควรศึกษาเพิ่มเติม ดังนี้

3.1 ควรศึกษาคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาในกลุ่มปราสาทจังหวัดสุรินทร์

3.2 ควรศึกษาคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาในกลุ่มปราสาทขอมอีสานใต้

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2550). *ประวัติศาสตร์เมืองสุรินทร์*. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- กิตติ วัฒนนะมหาตม์. (2540). *ปราสาทศรีขรภูมิ*. กรุงเทพมหานคร : ประพันธ์สาส์น.
- โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนโดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2550). *สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนโดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่ม 30*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร : สำนักงานอาคารโครงการสารานุกรมไทย.
- จารุวรรณ พึ่งเทียร. (2555). *พุทธศิลป์*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- จิตาภา ชาญประโคน. (11 มีนาคม 2568). คติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาในปราสาทศรีขรภูมิ. (พระปลัดสมหมาย สุรปลโย, ผู้สัมภาษณ์)
- ชะเอม แก้วคล้าย. (2528). *จารึกในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7*. กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครพิมพ์.
- ประณีต ชัยสุวรรณ. (11 มีนาคม 2568). คติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาในปราสาทศรีขรภูมิ. (พระปลัดสมหมาย สุรปลโย, ผู้สัมภาษณ์)
- ปิยะแสง จันทรวงศ์ไพศาล. (2558). *ศิลปะอาเซียน : เวียดนาม กัมพูชา เมียนมา ลาว และไทย*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระปรัชญา ขยวุฒโฒ. (2566). การศึกษาประวัติศาสตร์และกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์. *วารสารวามัญแห่งมหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์*, 10(2), 37-52.
- พิศาล คำกล้า. (11 มีนาคม 2568). คติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาในปราสาทศรีขรภูมิ. (พระปลัดสมหมาย สุรปลโย, ผู้สัมภาษณ์)
- สมมาตร ผลเกิด. (2529). การศึกษาปราสาทศรีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์. ใน *วิทยานิพนธ์ศิลปะศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์*. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม. (2550). *ประวัติศาสตร์เมืองสุรินทร์*. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- สุภัทรดิศ ดิศกุล. (2534). *ศิลปะขอม*. กรุงเทพมหานคร : ครูสภาลาดพร้าว.
- อุดม เขยกีวงศ์. (2552). *วัฒนธรรมขอมกับความสัมพันธ์ไทย-กัมพูชา*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ภูมิปัญญา.